

УДК 821.121.2 «1724»

## ПОМНОЖЕНІ ЧАСОМ СВІТИ (ФАКСИМІЛЕ ДІАРІУША ПИЛИПА ОРЛИКА ЗА 1724 РІК ТА КОПІЯ АНОНІМНИХ ПОЛЬСЬКИХ ПАЛЕОГРАФІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

**ВАЛЕНТИНА СОБОЛЬ,***доктор філологічних наук, професор Варшавського університету*

Дослідження В. О. Соболя присвячене важливому історикознавчому питанню - сучасно-му перекладу «Щоденника» Гетьмана України Пилипа Орлика. У статті подано переклади уривків за 1724 рік і виконано їх порівняльний аналіз. Робиться висновок про необхідність подальшого вивчення оригіналу та копії історичного документа. Вводяться у науковий обіг нові матеріали з Щоденника П. Орлика.

**Ключові слова:** Пилип Орлик, Щоденник (діаріуш), 1724 рік.

**Постановка проблеми.** У Народовій бібліотеці Варшави знаходиться мікрофільм<sup>1</sup> дуже скороченої (порівняно з оригіналом) копії щоденника Пилипа Орлика, зробленої трьома анонімними польськими палеографами й у 1830 році підготовленої до друку - цензор Шанявський у Варшаві дозволив друкувати її в день 8 липня 1830 року, хоча до оприлюднення раритету справа ані тоді (бо ж у Польщі вибухнуло повстання), ані згодом так і не дійшла. Почну, однак, із подяки тим, хто скопіював цей цінний его-документ.

Водночас ще Ян із Токар Токаржевський Карашевич слушно наголошує, що не копія, а саме оригінал щоденника має надзвичайну вагу<sup>2</sup>. Його, однак, визнали непридатним для прочитання, і першим цей вирок спростував Валерій Шевчук, який переконав не повірити у той вирок, а спробувати прочитати й перекласти. То ж щира вдячність як уславленому сучасникові В. О. Шевчукові - за спонуку, так і не менша вдячність незнанім старопольським копіїстам - за те, що саме прочитання їхньої копії полегшило й допомогло - хоча й не без труднощів, які підстерігали упродовж чотирьох років - зрозуміти почерк Орлика і навчитися читати (за факсиміле оригінального тексту щоденника<sup>3</sup>), а тим самим здобути можливість зіставного вивчення копії та оригіналу. А спробі першого порівняльного аналізу оригіналу й копії присвячуємо цю розвідку.

<sup>1</sup> Diariusz Podroży ktory w Imie Trojcy Przenajsiwętszej zaczął się w Roku 1720. Miesiąca oktobra dnia 10. Мікрофільм 16748 (відділ мікроформ Народової бібліотеки у Варшаві).

<sup>2</sup> Діарій гетьмана Пилипа Орлика. Опрацював до друку Ян із Токар Токаржевський Карашевич. - Варшава, 1936. - С. VI.

<sup>3</sup> The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of earlyukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - P. 442-651.

**Аналіз досліджень, у яких започатковано вирішення даної проблеми.** Відомо, що вже в кінці XVIII століття дослідники почали цікавитися щоденником Пилипа Орлика. Вважають, що десь у тому часі, у кінці XVIII чи, принаймні, на початку XIX століття й було зроблено неповну копію, у якій копіювальники доволіно пропустили те, що видалося їм заважким для переписування або просто нецікавим. Про саму копію відомо, що в 1804 році вона була власністю графа Станіслава Замойського, саме від нього вона потрапила до бібліотеки князів Чарторийських у Пулавах, нині ж вона знаходиться в бібліотеці князів Чарторийських у Кракові, мікрофільм її, як уже згадувалось, - у Народовій бібліотеці Варшави.

Ян із Токар Токаржевський Карашевич пише, що саме цю копію звиряв із оригіналом, а може із якоюсь іншою копією такий мало знаний сьогодні дослідник, як Незабітовський<sup>4</sup>. Знаємо, що саме копією послуговувалися, пишучи розвідки про Орлика, Ф. Равіта-Гавронський та Ф. Голійчук, а неповнота, а подекуди й крайня неохайність (як судилось на власному досвіді переконатися) копії "мала наслідком чимало хибних поглядів на автора щоденника"<sup>5</sup>.

**Метою** статті є уведення в науковий обіг перекладів щоденника Пилипа Орлика за 1724 рік і їх порівняльний аналіз.

**Виклад основного матеріалу.** Ця розвідка, хоча й не перша<sup>6</sup> про діаріуш Орлика, навряд чи буде в змозі всі ті хибні погляди спростувати, але внести

<sup>4</sup> Діарій гетьмана Пилипа Орлика. Опрацював до друку Ян із Токар Токаржевський Карашевич. - Варшава, 1936. - С. IX.

<sup>5</sup> Діарій гетьмана Пилипа Орлика. Опрацював до друку Ян із Токар Токаржевський Карашевич. - Варшава, 1936. - С. IX.

<sup>6</sup> Соболя В. Слов'янська щоденникова проза і діаріуш Орлика / В. Соболя // Слов'янські обрії. Доповіді до XIV Міжнародного Славістичного конгресу. - Київ, 2008. - С. 617-631;

корективи - безперечно. Цього разу об'єктом порівняння є прочитаний і перекладений нами зі старопольської - сучасною українською і оригінал щоденника, і його копія за 1724 рік. Оригінальні щоденникові записи цього року в житті гетьмана-емігранта тут подаються вперше. Нагадаємо, щоденник у цілому обіймає роки 1720-1731. Записи за попередні роки - 1720-1723 - були прочитані Яном Токаржевським і видрукувані Українським Науковим Інститутом ще у 1936 році<sup>7</sup>, а перекладені професором Р. Радишевським сучасною українською - у 2006, - і то є правдива подорожня частина 5-томно-го щоденника гетьмана.

Діаріуш за рік 1724, фрагменти якого подамо як додаток, досі не був ані прочитаний, ані перекладений. А рік 1724 знаменний насамперед тим, що засланий до Салоніку гетьман не втрачає надії швидкого виїзду звідси, особливо ж коли вже на початку року (як про те свідчить запис в оригіналі від 17 січня<sup>8</sup>) у місті спалахує моровиця. Та аж у травні 1724 року, коли морове повітря забрало вже тисячі життів, гетьман разом із сином Михайлом, кількома людьми з прислуги та найближчим приятелем, колишнім англійським послом Йонесом, з величезними труднощами отримують дозвіл мулли - задля порятунку життя - виїхати на час епідемії до села Галаціти.

Властиво, саме в цей рік в Орлика посилюється відчуття пастки, у яку потрапила й Україна, і він сам, і його численна родина. Бо нічим іншим, як пасткою, стає для гетьмана вигнання, у якому опиняється тільки із сином Михайлом та кількома людьми, коли в Салоніку на початку 1724 року дають про себе знати перші прикмети повітряної хвороби, яку "турки та греки називають чума"<sup>9</sup>. Смерть сусідських дітей і тривога за власного сина Михайла (С. 469), який єдиний із його восьми дітей наразі перебуває з батьком у Салоніку, а на час епідемії - у Галаціті, тривога за родину, з якою так і не судилося поєднатися (С. 463), матеріальні труднощі, а отже, й відсутність можливості допомогти своїй бідуючій сім'ї, яка перебувала в монастирі в Кракові, стан власного здоров'я (С. 456), яке дедалі більше тур-

бує гетьмана-вигнанця в чужому краї - усе це його щоденність. Однак із цієї буденності, із невизначеної екзистенції він виривається думками до ідеї повернення до свого запорозького війська, а свідомий свого покликання і призначення, одержимо пише листи чи не всім володарям світу і домагається того, що той світ ще довго по його навіть смерті говоритиме й писатиме про Україну як політичний суб'єкт. І тому таким інформативно важливим бачиться не тільки оригінал, а й копія, яка діалогізує з оригіналом у такий спосіб, що підкреслює відразу дві доби - першу половину XVII (коли Орлик писав свій щоденник упродовж 1720-1731) і кінець XVIII - початок XIX-го (коли п'ятитомний діаріуш копіювали та скорочували на свій лад польські анонімні палеографи). То ж перед нами помножуються зрізи, хай і фрагментарні, тих століть у різних вимірах і площинах - не тільки приватній, а й сакрально-релігійній, культурологічній, суспільній, міжнародно-політичній, дипломатичній, навіть медичній. Так само розмаїті вони й за тональністю - як вітально-життєствердною, так і трагічною, драматичною, а часом саркастичною, як наприклад, у коментуванні вчитаного з європейських газет інформації про інцестуальні подружжя на сторінці 447, коментарі, який Орлик завершує до тепним підсумуванням-прислів'ям - "яка віра, така й офіра".

Судячи з порівняльно-зіставного вивчення (тут даємо тільки його перший нарис), копіїстам видалися, як на їхній уже час, абсолютно не вартами уваги надміру багато записів Пилипа Орлика. Вони їх довільно згадували або коротко переказували, а при тому не обходилося без переінакшення. Спостерігаємо й те, що переписувачі час від часу мало не бавилися із оригінальним текстом, вдаючись, наприклад, до контамінації, коли з кількох записів робиться один. Багато що копіювальники довільно скорочували, а коли робили це поспіхом, то припускалися помилок, наприклад, в оригіналі написано "частих гостей", а в копії - "чотирьох гостей" і т.п. Помилки переписувачів діаріуша часом непоправно нівеликують і викривлюють зміст. Наприклад, Орлик пише, що перекладає шість книжок про схизму грецьку, а перекладачі подають, що гетьман буцімто перекладає про схизму грішниць<sup>10</sup>. Доходить нерідко і до курйозу, коли робилася перестановка порядку слів, літер - і тоді замість слова "takowe" - "taki" - у копії знаходимо слово "katowe", тобто *katosi*.

Та особливого значення набуває інформація власне Орликова, а не копіювальників тоді, коли йдеться про смертельну небезпеку, яка в травні 1724 року загрожувала Орликові та його людям у місті Салоніку, у якому все більшої сили набирала епідемія. Так, із факсиміле рукопису стає явним: на п'яти з половиною сторінках Орлик оповідає не лише про пекельні перешкоди, які чинить мулла, не даючи дозволу на виїзд із "заповітряного" міста Салоніку ані йому, ані його людям. Тут важливішим є те, що, імовірно, несподівано для себе самого гетьман-вигнанець у ті тяжкі дні пересвідчився, що й тут за ним, за його діями, намірами - пильне стеження<sup>11</sup>. Порівнявши оригінальний запис за 8 травня 1724 року із записом анонімного польського переписувача, з

Mentalność pogranicza kulturowego w Diariuszu podróży (1720-1731) Pylypa Orlyka // Polska-Ukraina. Pogranicza kulturowe i etniczne. - Wrocław, Polskie towarzystwo ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski [pod redakcją naukową Michała Buchowskiego (Polskie towarzystwo ludoznawcze. Archiwum etnograficzne). - Tom 47. - 2008. - S. 101-106; Соболь В. Доба Івана Мазепи в діаріуші Пилипа Орлика / В. Соболь // Іван Мазепа та його доба. Історія, культура, національна пам'ять : матеріали міжнародної конференції. - Київ, 2009. - С. 196-214; Соболь В. "Діаріуш" Пилипа Орлика як щоденник українсько-польського пограниччя / В. Соболь // Слово і час. - 2009. - № 6. - С. 20-26.

<sup>7</sup> Діарій гетьмана Пилипа Орлика. Опрацював до друку Ян із Токаржевський Карашевич. - Варшава, 1936. - С. 1-188.

<sup>8</sup> The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of earlyukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - P. 449.

<sup>9</sup> The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of earlyukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - P. 468.

<sup>10</sup> Тут порівнюємо сторінку 477 оригіналу Орлика зі сторінкою 138 копії анонімних польських переписувачів.

<sup>11</sup> Маємо на увазі сторінки 512-519 оригіналу та сторінку 152 копії.

гіркотою залишається констатувати, а більше домислювати: чи то була звичайна неохайність та поспішливість копіювальника, а чи - як на рік 1830 у підневільній на той час Польщі - не вільно було й не бажано було ту інформацію оприлюднювати. Цілком імовірно, цензор Шанявський у Варшаві, який дозволив друкувати копію щоденника першого політичного емігранта Пилипа Орлика, у день 8 липня 1830 року підписав до друку той її варіант, який уже був проскрибований. Ми ж бо навряд чи тепер дізнаємось, стільки разів і як троє (якщо висновувати з трьох різних почерків) копіювальників свій труд переробляли. А тим часом пропонуємо до друку невеликі фрагменти як оригіналу, так і копії, які досі не були ані надруковані, ані перекладені - вони покликані передати дух доби, у яку жив і творив Орлик, і - з дистанцією понад 100 років - дух того часу, коли мав за посередництвом виданої копії той його голос знову зазвучати. Нині ж, коли виповнюється 300 років від часу написання Орликом конституції і 286 - від часу постанови наведених нижче щоденникових рефлексій, - належить до тих світів долучити у вимірі небуденної рецепції і наш, помножений часом світ.

Так, уже сам початок року 1724 у рукописі Орлика зовсім інший, аніж у копії. Анонімні копіювальники, як здається, вирішили на власний розсуд урізноманітнити дещо монотонний щоденниковий наратив і вставили на сторінці 129-132 копії Орликову міні-автобіографію, давши їй назву "Pro memoria".

1724<sup>12</sup>.

**Pro memoria.**

**На честь і хвалу Богу в Трійцею святей ієдному Amen.**

Уродився в році 1672 октября 11 n.s. we wsi Kosucie, w powiecie oszmiańskim, okrzczony tamże, a trzymał mnie do Krztu J[М]Pan Sawicki, nie mogę wiedzieć, iaki urzędnik, a z kim nie pamiętam, gdyż chłopcem ieszcze będąc od JPani rodzicielki moiej, o tey matce krzesney, ale dla dawności lat poszło to w zapomnienie. Orzenitem się zaś na Ukrainie w mieście Połtawie z Jey Mość Panną Anną Hercykowną Putkownikowną pułtawską, roku 1698 octobris 23. Anastazia Teodora curka moja pierworodna urodziła się na łonie moim w Połtawie z niedzili na poniedziałek w nocy o godzinie czwartej roku 1699 Nowembra 6. Odrodziła się zaś przez Krzest święty ejuodem 9. Tzymali ią do chrztu JPan Hryhory Hercyk szwagier mój, z JPanią Maryją Maximowiczową, siostrą swoją rodzoną, i JPan Jan Łeweniec Asauł na ten czas, a różniey pułkownik Połtawski z JPanią Parascęwą J. kozyną pułkownikowną pułtawską.

*Народився в році 1672 жовтня 11 нового стилю в селі Косуті в повіті осмянському, охрещений там же, і тримали мене до хреста його милість пан Савицький, не можу знати, який урядник, а з ким не пам'ятаю, коли ж хлопцем ще був [чує] від її милості родителки моєї, про ту хрещену матір. Але для давності літ пішло те в забуття. Одружився на Україні в місті Полтаві з її милістю панною Анною Герциківною<sup>13</sup>, полковниківною полтавською,*

<sup>12</sup> 1724 - ця позначка, судячи з усього, зроблена була не самими копіїстами, а згодом тим, хто готував копію до друку, так само як і нумерація копії на полях.

<sup>13</sup> Анна Герцик з роду Герциків, рід ведеться від єврея Симона Герцика з Умані, який вихрестився у 1650 році. Його син Павло Семенович (батько Анни) був полковником козачого полтавського полку (1675-1695).

*року 1698 жовтня 23. Анастасія Теодора<sup>14</sup> - донька моя первородна, народилася на лоні моєму в Полтаві з неділі на понеділок вночі о годині четвертій року 1699 листопада 6. Відродилася, однак, через хрещення святе того ж місяця 9 числа. Тримали її до хреста його милість пан Григорій Герцик<sup>15</sup> швагер мій, з її милістю пані Марією Максимовичевою, сестрою своєю рідною, і пан Ян Левенець, осаул на той час, а пізніше полковник Полтавський, з її милістю панею Параскевою, його кузиною, полковниківною полтавською.*

Hrehory Piotr syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze srody na czwartek 1702 roku 20 Nowembra n.s. bez bytności moiej kiedym był ordynowany na konimissią do Swirska. Okrzczoney za powrotem moim tegoż roku 21 decembra. Trzymali go do Krztu s.p. JW JM Pan Jan Mazepa hetman woysk zaporozkich, kawaler sw. Andrzeja Apostoła, z JM Lubowią Koczubiejową sędziwą generalną.

*Григорій Петро<sup>16</sup>, син мій, народився в Батурині в ніч з середи на четвер 1702 року 20 листопада н.с. за відсутності моєї, коли був відряджений на комісію до Свірська. Охрещений із моїм поверненням того ж року 21 грудня. Тримали його до хреста його велебність і його милість Ян Мазепа, гетьман військ запорозьких, кавалер святого Андрія апостола, з її милістю Любов Кочубеївною, судівною генеральною.*

Michał syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze srody na czwartek o godzinie trzeciej 1704 roku 29 jului. Okrzczoney w tymże roku 30 septembra, miał go trzymać do Krztu s.p. JW. Jpan hetman Mazepa z JM Panią Załęską pułkownikową Lubeńską, za powrotem z kampanii, którąsmy na ten czas mieli, ale kiedy był

<sup>14</sup> Найстарша донька Пилипа Орлика, згодом дружина генерала Штенфліхта. Померла молодю у віці 29 років, залишивши чоловіка і двох синів - Кароля та Пилипа. Один із її синів - продовжив справу діда Пилипа Орлика і дядька Григорія Орлика.

<sup>15</sup> Один із прихильників Мазепа та Орлика. За гетьманування Орлика отримав титул генерального осаула. У 1715 році разом з Орликом виїхав до Стокгольма, де пробув до кінця 1719 року, потім був відправлений П.Орликом до Польщі з дорученням передати кореспонденцію різним польським сенаторам, а потім спробувати увійти в контакт із запорожцями та кримським ханом. У Варшаві відмовився від поїздки на Запоріжжя під претекстом хвороби. Незабаром був арештований і виданий російській владі. У Петербурзі після суду був кинутий до тюрми в Адміралтейство. Тільки в 1728 році був відпущений на проживання до Москви. Про Григорія Павловича Герцика та його лікарську практику в Москві далі є цінні записи в діаріуші Орлика за 1730 рік. У "Киевской Старине" за 1883 рік (№ 3) надруковано матеріали допиту Григорія Герцика в Перербурзі в 1721 році.

<sup>16</sup> Майбутній фельмаршал Людовіка XV - Орлі. Допоміг батькові в його дипломатичній діяльності. Про нього знаходимо цінну інформацію в щоденникових записках Пилипа Орлика із подальших років, найбільше - з року 1730, коли після майже десятилітньої розлуки батькові й синові пощастило не тільки зустрітися, а й узгодити дипломатичну співпрацю. Дивись про це спеціальну розвідку: Соболев В. Фрагмент дипломатії батька і сина Орликів / В. Соболев // Symbolae in honorem Stefan Kozak. - Warszawa : wydawnictwo Tursa, 2007. - С. 111-121.

in perpeulo<sup>17</sup> śmierci tenże syn mój, okrzczono go w niebytności moiej, którego trzymali do krztu JM Pan Jan Czernisz sędzia generalny woysk zaporozskich z JM Panią Tatianę Sawieczową, pisarową generalną. Urodził się na łonie moim.

*Михайло, син мій, народився в Батурині в ніч із середи на четвер о годині третій 1704 року 29 липня. Охрещений у тому ж році 30 вересня, мав його тримати до хреста святої пам'яті його вельбність і його милість пан гетьман Мазепа з її милістю пані Залеською, полковниковою Любенською, після повернення з кампанії, яку ми на той час мали, але коли був повержений на землю<sup>18</sup> [імовірно] смертю той же син мій, охрещено його за моєї відсутності, тоді його тримали до хреста його милість пан Черниш, суддя генеральний військ запорозьких, з її милістю пані Тетяною Савичевою, писаревою генеральною. Народився на лоні моєму.*

Barbara curka moja urodziła się w Baturynie na łonie moim w niedzielę o godzinie iedynastej 1707 roku 7 decembris n.s. Okrzczona 1708 roku 4 januarii, trzymała ją do krztu s.p. JW Pan hetman Mazepa z JM Panią Anną Obidowską, stolnikową i pułkownikową Nizyńską.

*Варвара, донька моя, народилася в Батурині на лоні моєму в неділю о годині одинадцятій 1707 року 7 грудня нового стилю. Охрещена 1708 року 4 січня, тримали її до хреста святої пам'яті його вельбність гетьман Мазепа з її милістю пані Обидовською, стільниковою і полковниковою Ніжинською.*

S.131. Jakub syn mój urodził się za urzędu moiego w państwie tureckim na łonie moim w Benderze w nocy z poniedziałka na wtorek o godzinie 12. 1711 roku 23 oktobris n.s. Okrzczony ejuodem 25. Trzymał go Krztu król nieboszczyk Szwedzki Carolus XII z JM Panią Anną Woynarowską. Ale na nieznośny nieskończony do zgonu życia mego żal umarł w Wrocławiu w kosciele oo jezuitow 1721 roku n.s. 4 maja i tamże w kosciele sw. Jakuba na przedmieściu pogrzebiony.

*Якуб, син мій, народився за врядування мого в державі турецькій, на лоні моєму, в Бендері в ніч з понеділка на вівторок о годині дванадцятій 1711 року 23 жовтня нового стилю. Охрещений тоді ж 25-го. Тримав його до хреста небіжчик король шведський Карло XII з її милістю пані Анною Войнаровською<sup>19</sup>. Але на нестерпний і безкінечний життя мого жаль помер у Вроцлаві в костелі отців єзуїтів 1721 року 4 травня і там же в костелі святого Якуба, на передмісті, похований.*

Martha curka moja urodziła się w Benderze z poniedziałka na wtorek w nocy o godzinie 2 Anno 1713 junii 5. Okrzczona ejuodem junii 10. Trzymał ją do krztu król Stanisław, także Jmość Michał Korybut Wiszniowiecki Kanclerz teraz wielki W° K° L° i JM pan Józef Potocki wojewoda Kijowski z curką moją Anastazją i z JM Panią Wojnarowską.

*Марта, донька моя, народилася в Бендері з понеділка на вівторок уночі, о годині другій року 1713 червня 5. Охрещена тоді ж червня 10. Тримав її до хреста король Станіслав<sup>20</sup>, також його милість Михал Корибут Вишневецький, зараз канцлер Великого Князівства Литовського, і його милість Юзеф Потоцький, воєвода київський, із донькою моєю Анастасією і з її милістю пані Войнаровською.*

Maryna Anna curka moja urodziła się na miasteczku Gugicy pod czas samego oblężenia od królów Duńskiego i Pruskiego Stralsundu przy wsi Alteferre, w dworze nazwanym Gralszerhoff w roku 1715 octobra 18 w nocy o godzinie 10 z srody na czwartek. Okrzczona tamże ejuodem 28. Trzymał ją do krztu w osobie króla Stanisława JM pan generał Poniatowski, teraz Podskarbi wielki W° K° L° a w osobie królowej JM teraz królowej szwedzkiej Ulryki Eleonory Jmość pani grafowa Koinocheldowa feldmarszałkowa szwedzka.

*Марина Анна, донька моя, народилася на місцевості Гуґиці під час самої облоги - від королів Данського і Пруського - Штральсунду при селі Альтеферре у дворі, названому Гральшергоф у році 1715 жовтня 18 вночі о годині 10 із середи на четвер. Охрещена тоді ж 28-го. Тримав її до хреста в особі короля Станіслава його милість пан генерал Полятовський<sup>21</sup>, тепер великий підскарбій Великого Князівства Литовського, а в особі королеви її милості, а нині королеви шведської Ульрики Елеонори її милість пані графова Койнохельдова, фельмаршалкова шведська.*

Katarzyna curka moja urodziła się w Skanicy w królestwie szwedzkim w mieście Christianstadzie roku 1718 nowembra 5. n.s. we srodę o godzinie trzeciej po południu. Okrzczona 13.ejuodem. Trzymali ją do krztu JM panowie generał i gubernator Skanicy. Hårdh general lejtnant Atbidell, pułkownik i komendant Christianstadu Zeiltz z wielu damami. Ale mi nie długo żyła, gdyż ad parandawi via do nieba bratu swemu najmilszemu Jakubowi umarła w roku przyszłym 1719. Niech tedy ta kochana para służy w niebie Bogu.

*Катерина, донька моя, народилася у Швеції в королівстві шведському у місті Христіанштадті року 1718 листопада 5 нового стилю в середу о годині третій пополудню. Охрещена тоді ж 13-го. Тримали її до хреста їх милості пани генерал і губернатор Сканиці Гьорд, генерал-лейтенант Атбідел, полковник і комендант Христіанштадту Зайльтц з багатьма дамами. Але недовго прожила, оскільки вознеслася до неба до брата свого наймилишого, померла в році 1719. Нехай же тоді та кохана пара служить в небі Богові.*

Рукопис Орлика за 1724 рік містить значно детальніші записи, ніж у копії. Більше того, перший запис анонімні переписувачі датують 16 січня, а сам

<sup>17</sup> Імовірно, тут помилка копіювальників і має бути percello - 1) повергати на землю; 2) сильно ударити; 3) поразити.

<sup>18</sup> Тут і далі переклад із латини подаю жирним шрифтом.

<sup>19</sup> Анна Войнаровська (з роду Мирівичів) - дружина Андрія Войнаровського (небожа Мазепа), яка на час, описаний у діаріуші, перебувала в Швеції, а їхній син Станіслав залишився там назавжди. Про Андрія Войнаровського відомо, що той після обрання Пилипа Орлика гетьманом виїхав до Німеччини, де його (у Гамбурзі) схопила російська агентура і вивезла до Петербурга, де він був катований, а згодом висланий до Сибіру.

<sup>20</sup> Станіслав Лещинський (1677-1766), обраний на польсько-го короля в році 1704, а позбавлений був трону в 1709 році Августом II Саксонським.

<sup>21</sup> Станіслав Понятовський (1676-1761 або 1678-1762) - великий підскарбій Великого Князівства Литовського, генерал королівської гвардії, воєвода мазовецький (1728-1752), каштелян краківський (1752-1761). Голова партії Чарторийських, потім міністр при Августі II та Августі III. Спершу був прибічником Лещинського, а потім прихильником Росії. Станіслав Понятовський - батько останнього польського короля Станіслава Августа.

Орлик, починаючи рік із грудня, дає фактично аж два початки року - за старим стилем і за новим. Отож, нижче подані три (рукою Орлика) сторінки - наявні тільки в рукописі<sup>22</sup>. Далі подаємо ті Орликові нотатки, які копіїстам видались маловартісними і вони їх не скопіювали (дотримуючись правопису як Пилипа Орлика, так й анонімної копії):

**ROK 1724<sup>23</sup>.  
V, 442-443**

JANUARIUS WEDŁUG NOWE° KALENDARZA Y NOWY ROK 1724 który day Boże aby był favstior<sup>24</sup> fortunatur<sup>25</sup>.

**РІК ГОСПОДНІЙ 1724 АБИ БУВ, ДАЙ БОЖЕ, СПРИЯТЛИВИЙ ТА УСПІШНІШИЙ**

**1/21. January/Decembris.** W sobotę rano posyłałem Karola do Konsula Francuzkie° winszując mu N° Roku y posłałem mu 4 Kuropatwy żywe, z czego iako y pierwiey barzo<sup>26</sup> był kontent<sup>27</sup>. Eodem posłałem także 4 Kuropatwy 2 żywych a dwie zarzniętych Konsulowi Angielskie<sup>28</sup>.

*1/21. Січень/грудень. В суботу рано посилав Кароля<sup>29</sup> до французького консула, вітаючи його з Новим роком, і послав йому 4 куропатки, з чого, як і спершу, [він] був дуже задоволений. До того ж послав також 4 куропатки - дві живі, а дві зарізані - консулові англійському.*

**2/22.** W niedzielę nip nie miałem do pisania w ten tu Diariusz

*2/22. В неділю нічого не мав до вписання в цей тут діаріуш*

**3/23.** W poniedziałek posyłałem Karola do Konsula Francuskiego prosząc go o Kommunikacją gazet Francuzkich które w tych dniach dostał z Okrętu Francuzkie°, tu przybyłe°, przysłał mi tedy one ale y dawne **Augusto y Septembri**, y nic w sobie nie miałe curiosi. Ciz sami Kupcy Francuzcy, którzy tu z okrętami swemi przybyli, donieśli tu że Wielki Xiąże Florencki, y Xze Orleański Regent Francuzki umarli, lecz drugi inopsriata<sup>30</sup> morte na epilepsją.

*3/23. В понеділок посилав Кароля до консула*

<sup>22</sup> The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of earlyukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - P. 442-443.

<sup>23</sup> The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of earlyukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - P. 442-443. Далі зазначаємо том і сторінку цього факсимільного видання перед цитатою.

<sup>24</sup> faustus, a, um - щасливий, сприятливий.

<sup>25</sup> fortunatuus, a, um - щасливий, успішний, вдалий; багатий, заможний.

<sup>26</sup> Same так є в рукописі.

<sup>27</sup> contentus, a, um [contineo] - задоволений.

<sup>28</sup> The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of earlyukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - P. 443.

<sup>29</sup> Кароль - багато років був помічником гетьмана Орлика.

<sup>30</sup> inops, opis - бідний, безпомічний.

*французького просячи його про комунікацію французьких газет, які в тих днях дістав з французького корабля, сюди прибулого, прислав мені тоді їх, але давні, за серпень та вересень, і [вони] нічого в собі не мали цікавого. Ті ж самі французькі купці, які прибули зі своїми кораблями, повідомили тут, що Великий князь Флоренський і князь Орлеанський, регент французький, померли, однак, другий бідака помер від епілепсії.*

**4/24.** We wtorek w Wigilię Boże° Narodzenia popołudniu przed trzecią godziną właśnie kiedym

*4/24. У вівторок у Вігілью Різдва Христового по-полудню перед третьою годиною власне*

**V, 444**

już wychodził do Cerkwi na Służbę Bożą, przeszedł do mnie dwóch tłumaczow od Konsula Francuzkie° z powinszowaniem swiąt, y z ofertą dwóch pudełek wodki rossolis y trzecie° Cukrow robionych. Po odeysciu zaś moim do Cerkwi był Xiąz Superior z tymże powinszowaniem, lecz iuż mię nie zastał. Po nabożeństwie byłem w nocy w Łazni Tureckiej, a idąc stamtąd wstąpiłem do staruszka oycza me° Duchownego, któremu wyspowiadałem się drzechow moich.

*вже виходив до церкви на службу Божу, прийшли до мене двоє перекладачів від французького консула зі святковим привітанням і з подарунком двох пляшок горілки з росолу та третини цукру роблених. Коли я пішов до церкви, був ксьондз Суперіор з тим же привітанням, але мене вже не застав. Після набоженства був уночі в турецькій лазні, а йдучи звідти, зайшов до старенького отця мого духовного, якому висповідався в моїх гріхах.*

**5/25.** We Srzodę na Boże narodzenie wstałem rano o pierwszey godzinie z północy na nabożeństwo, które° wysłuchałem na cześć y chwałę Boga w ciele ludzkim nowonarodzonego, y przyjąłem go w naswietszym Sakramencie lubo niegodny dla niezliczonych moich grzechow tak wielkiey tajemnicy. Tego dnia żadnego chwałę Bogu nie było z gratulaciami, oprócz iedne°, które° Pan Konsul Angielski przysyłał z powinszowaniem.

*5/25. У середу на Різдео встав рано, о першій годині опівночі, на службу Божу, яке вислухав на честь і хвалу Божу в тілі людському народженому, і прийняв його в найсвятішому сакраменті великої таємниці як недостойний через незлічені мої гріхи. Того дня жодного, хвала Богу, не було з привітаннями, окрім одного, якого пан консул англійський прислав з повіншуванням.*

**6/26.** W czwartek po Służbie Bożej przychodzili do mnie Protopopa tutejszy z dwoma Popami swemi comministrami

*6/26. У четвер після служби Божої приходив до мене протопоп тутешній з двома попами, своїми служителями*

**V, 445.**

Cerkwi tutejszey SS Konstantina y Heleny y ze wszystkimi prawie znaczniejszymi parochianami, których pełna izba była, winszując mi swiāt. Po obiedzie zaś przed Kondią był także z powinszowaniem Didaskał tutejszy z dicipułami swemi, y inszem znaczniejszymi ludzmi, których wprowadziwszy, przechodziłem się do Pa Konsula Angielskie°, y zabawiłem się u nie° do wieczora.

тутешньої церкви святих Костянтина і Гелени і зі всіма властиво значнішими парохіями, яких була повна хата, вітаючи мене зі святом. Після обіду однак перед четвертою годиною був також з привітанням тутешній дидакал зі своїми учнями та іншими значними людьми, випровадивши яких, пройшовся до пана Консула Ангелійського і розважився в нього до вечора.

7/27. W piątek przypomniałem sobie że pierwszego dnia Świąt nad wieczor przyszedł do mnie pierwszy Xiądz Piperi, z powinszowaniem lecz zastawszy mię po całonocnym prawie nabożeństwie spiąco<sup>30</sup>, zostawił u Karola dwie książki dla mnie jedną Gramatykę Francuską a drugą Dikcionarz Italiansko Łacinski. Po odeysciu zaś iego był także z powinszowaniem Xdz Superior, który mi komunikował list do siebie pisany z Stambułu, 18 xbris NS w którym piszą mu że Woyska Perskie, **unitis armis** z Moskwą, znieśli nagłowę Woyska Emir Weyza Uzurpatora y Tureckie<sup>31</sup> awxilarne<sup>31</sup>, y odebrali od nie<sup>o</sup> miasto Teyflis. Powiadał oraz że czytał list do iedne<sup>o</sup> Kupca Francuzkie<sup>o</sup> ośm temu dni z Stambulu pisany, w którym oznaymuia<sup>z</sup> że Cesarz Turecki ma tey zimu z Stambułu

7/27. У п'ятницю пригадав собі, що в перший день свят під вечір приходив до мене спершу ксьондз Піпері із привітанням, але заставши мене, після всенощної служби божої, сплячим, залишив у Кароля дві книжки для мене, одна - французька грамати́ка, а друга - італійсько-латинський словник. Після його відходу був також із привітанням ксьондз Суперіор, який переказав мені написаного до нього листа зі Стамбулу від 18 грудня нового стилю, в якому пишуть йому, що Перські війська в одній армії з Московією розбили щент війська Емір Вейза, узурпатора і турецького помічника, і відібрали в нього місто Тифліс. Ще розповів, що читав листа до одного французького купця, вісім днів тому зі Стамбулу писаний, в якому повідомляють, що турецький цезар має тієї зими зі Стамбула

V, 446.

do Adrianopola przenieść swoją rezydencją, y Woyska tam ściągac. Dzisiay zaś byli z powinszowaniem u mnie tutejsi rozni znacni Kupcy, a Pan Konsul Angielski przysyłał daiać znać, że ma bydz u mnie po obiedzie. Jakoz sama rzeczą był z Swoim Colegą P Honetem<sup>32</sup>, o Kondyi, y powinszował mi Świąt, a oraz prosił żebym u iego ziađł obiad w poniedziałek przyszły.

до Адрианополя перенести свою резиденцію і війська туди стягнути. А сьогодні були в мене з привітанням різні тутешні значні купці, а пан консул англійський прислав, даючи знати, що має бути в мене по обіді. І справді був у мене зі своїм колегою паном Гонестом о четвертій і привітав мене зі святами, а також запросив до себе на обід у наступний понеділок.

8/28. W sobotę nic nie miałem **ad notandum** posyłałem tylko prosić Pana Konsula Angielskie<sup>o</sup> Kolegę Jego Pa Honesta, y trzecie<sup>o</sup> Kupca Angielskie<sup>o</sup> Freia na iutrzeyszy dzień do Siebie na obiad także y Didaskała tuteysze<sup>o</sup>.

8/28. У суботу нічого не має до нотування, послав тільки просити пана консула англійсько-

го, колегу його пана Гонеста, а третього - купця англійського Фрея на завтрашній день до себе на обід, а також дидакала тутешнього.

9/29. W niedzielę miałem u Siebie na obiedzie wyżey wczoraj wspomnianych zaproszonych osob na obiedzie, z którymi bardziey na diskursie, aniżeli na traktamencie, zabawiłem się do zachodu Słońca.

9/29. В неділю мав у себе на обіді вище вчора згаданих запрошених осіб на обіді, з якими більше на дискурсі, аніж на частуванні розважився до заходу сонця.

10/30. W poniedziałek byłem na obiedzie u tego Pa Konsula, który mię traktował dość hoynie y splendide, zaproszeni także byli in societatem xdz Superior z swoim socjuszem xdzem Piperim, Didaskał, Frey y Honesto. Po obiedzie zabawiłem się do zachodu Słońca, na dikursach, y na ytaktamencie herbaty y kafy.

10/30. У понеділок був на обіді у того пана консула, який мене частував щедро та з блиском, запрошені також були в співучасті ксьондз Суперіор зі своїм супутником ксьондзем Піпері, дидакал, Фрей і Гонесто. Після обіду розважився до заходу сонця на дискурсах і на частуванні чаєм та кавою.

11/31. We wtorek czytałem gazety Włoskie, komunikowane mnie od xdza Superiora przez Pa Consula w których Za<sup>o</sup>c Sutn notabiliora: że krol Jeść

11/31. У вівторок читав газети італійські, доставлені мені від ксьондза Суперіора через пана консула, в яких занотовано, що король його милість

V, 447.

August uczynił alians z Cesarzem y z Elektorem Bawarskim, y że czyni pra<sup>o</sup>paramenta, że Cesarz Jmść chce, aby Rzpta od pretensiy swoich respektem Inflan y Kurlandii nieodstepowała. Ze car Jmść intendit atakować primo verte Gdańsk, dla cze<sup>o</sup> In omnem eventum<sup>33</sup> Gdanczerzanie posyłałi Deputatow swoich do Krola Pruskie<sup>o</sup> prosząc go o Succurs, inquamumly<sup>34</sup> Car JM chciał co przeciwko miastu sek<sup>35</sup> moliri<sup>36</sup>, w czym Krol Pruski im nie odmowił. Ze Krol Danski także czyni pra<sup>o</sup>paramenta na wojnę przeciwko Moskwie. Ze Cesarzowa iest brzemienna, dla czego wszędzie wszędzie Panstwie Cesarskim po Kościołach Te Deum laudamus ingratiarum actionem spiewano. Ze Krol Angielski za wnuka swe<sup>o</sup> który się z Syna Je<sup>o</sup> starsze<sup>o</sup> urodził, posłubił wnuczkę swoją zrodzoną z Corki Je<sup>o</sup> Krolowey teraznieyszey Pruskiey, a wnuczkę swoją także z Syna zrodzoną, posłubił za Syna Krola Pruskie<sup>o</sup> Wnuka swe<sup>o</sup> z Corki swojej zrodzone<sup>o</sup>. Piękne małżeństwo właśnie według zakonu Chrzesciańskie<sup>o</sup>, lecz iaka wiara taka y ofiara.

Koniec tego roku za który niech będzie wieczna chwala nieskonczoney dobroci y miłosierdziu Boskie<sup>o</sup> że mię w nim zachował zdrowe<sup>o</sup> y niezakoczył zycia mego

<sup>33</sup> eventum - 1) подія, пригода; 2) результат.

<sup>34</sup> inquam - говорю.

<sup>35</sup> seco - 1) зрізати, стригти, косити; 2) оперувати; 3) роздирати; 4) розрізати, розділяти; 5) розсікати; 6) розчленяти; 7) залагоджувати, вирішувати.

<sup>36</sup> molior - 1) рухати; 2) пробуджувати; 3) обробляти, орати; 4) метати, кидати; 5) управляти, правити; 6) потрясати, дивувати; 7) будувати, зводити; 8) намагатися, робити зусилля, боротися.

<sup>31</sup> auxiliarius - той, що подає допомогу, підтримку.

<sup>32</sup> Імовірно, тут помилка, бо далі Орлик неодноразово подає ім'я Honesto.

Август учинив альянс із цезарем і з баварським електором, і що чинить препарації, що цезар його милість хоче, аби Річ Посполита від своїх претензій стосовно Інфлянт та Курляндії не відступала. Що цар його милість має намір атакувати насамперед Гданськ, тому - як участь кожного - гданчани посилали своїх депутатів до пруського короля, прохаючи його прийти на допомогу, говорячи, що цар його милість хотів ще проти міста затято боротися, в чому король Пруський не відмовив. Що король Данський також чинить препарації на війну проти Москви. Що цезарева вагітна, тому всюди в країні цезарській по костелах "Te Deum laudamus ingratiarum actionem" співано. Що король англійський за онуку свого, який з сина його старшого вродився, пошлюбив онуку свою, народжену від доньки його, королеви теперішньої Пруської, а онуку свою, також від сина народжену, пошлюбив за сина короля Пруського онуку свого, від доньки своєї народженого. Гарне подружжя, власне стосовно закону християнського, отож, "яка віра, така й офіра".

Кінець того року<sup>37</sup>, за який нехай буде вічна слава нескінченій доброті й милосердю Божому, що мене в ньому зберіг здорового і не вкоротив життя мого

V, 448

**ROK Panski 1724. Który aby był favstior fortunatunę nad insze przeszle. Suppikuię<sup>38</sup> pokornie do przedwieczne<sup>o</sup> Majestatu Boskie<sup>o</sup>**

**РІКГОСПОДНІЙ 1724 АБИ БУВ СПРИЯТЛИВИЙ НА ЩАСТЯ НАД ІНШІ РОКИ МОЛЮ ПОКІРНО ПРЕДКОВІЧНИЙ МАЄСТАТ БОЖИЙ**

12/1 January We Srzodę w Służbie Bożey wstąpił do mnie Didaskał tutejszy z pewnemi Kupcami znaczniejszemi, y powinszował mi nowego roku. De cater<sup>39</sup> nikogo nie było tego dnia, y siedziałem w gospodzie spokojnie.

12/1 січня в середу в службу Божу вступив до мене дидаскал тутешній з певними купцями значнішими і привітав мене з новим роком. З натовпів нікого не було того дня, і сидів в господі спокійно.

13/2. We czwartek nad wieczor byłem u xięży tutejszych Missionarzow y zabawilem się z niemi na krotkiey Konwersacji z półgodziny.

13/2. В четвер над вечір був у ксьондзів тутешніх, місіонерів, і розважився з ними на короткій співбесіді з півгодини.

14/3. W piątek nic zgoła non obscurebat.

14/3. У п'ятницю взагалі ніц не відбувалось.

V, 449

15/4. W sobotę byłem o Kondyi u Pana Konsula Angielskie<sup>o</sup> z którym zabawilem się na Konwersacji do zachodu Słońca.

15/4. В суботу був о четвертій у пана консула англійського, з яким розважився в розмовах до заходу сонця.

**ОРИГІНАЛ:**

16/5. W niedzielę w Wigilię<sup>40</sup> Epiphanię Dni byłem na Służbie Bożey w Cerkwi Metropolitańskiej Cathedralney, która się rano bardzo odprawiła, y zaraz po Służbie Bożey nie wychodząc poświęcano Wodę, a kiedym powrocił do gospody miałem u Siebie częstych gosciy Popow y czerńców tutejszych jednych po drugih przychodzących z Wodą święconą, y kontynuujących te wizyty aż do samego południa, dla czego pieniądze musiały depansować<sup>41</sup> się.

16/5. У неділю в дні вігільної епіфанії був на службі Божій у церкві Метрополітанській Кафедральній, яка дуже рано була відправлена, і відразу по службі Божій, не виходячи, посвячувано воду, а коли повернув до господи, мав у себе частих гостей - попів та ченців тутешніх, що одні за іншими приходили зі свяченою водою, в зв'язку з чим грошки мусили зникати.

**КОПІЯ:**

**16/5. Jan. Miałem u siebie częstych gosciy popow i czercow tutejszych jednych po drugih przychodzących z wodą święconą, dla czego pieniądze musiały depansować się.**

16 січня. Мав у себе чотирьох гостей - попів та ченців тутешніх, що одні за іншими приходили зі свяченою водою, в зв'язку з чим грошки мусили зникати.

**ОРИГІНАЛ:**

V, 452-453

28/17. w piątek rano doniósł mi Zyd tłumacz moy, że tey nocy przyjechał tu z Stambułu od Porty Kapicyz basza z fermanami Cesarskiemi, które co w sobie sonant, ieszcze się nie rozgłosilo.

О зрзученіу Веzyра Wielkie<sup>o</sup>, y Janczar Agi tenże samey Zyd słyszał, o czym i od inszych wielu słyszałem, powiadaia także że i sam Cezarz jest in periculo<sup>42</sup> depozycji swej z Cesarskie<sup>o</sup> stolca. Co daley będzie, czas nam revelabit. Ja zaś za powzięciem tych wiadomości powoli zacząłem przybierać się w drogę, zwłaszcza keidy JM Pan Poseł Angielski namienil mi trochę w liscie swoim przedtym pisanym o teyże samey Wojnie, y upewnil że mię mają do Stambułu sprowadzić, czekam tylko ta diosisime in dies na Cathegoryczną wiadomość. Ociec Protosngiel z Synayskiey gory, powróciwszy wczoraj z swoiey petycii, nawiedzial mi dzisiaj, y ziadł u mnie obiad, dispensowawszy sobie na usilną moją prozbę y dla S<sup>o</sup> Antonie<sup>o</sup> wielkie<sup>o</sup> (którego dzisiaj solenitatem celebruia) na ryby, alias iako wszyscy Grecy we szrody i i piątki chociażby było y święto wielkie w te dni nie iedzą ryby, tak y on lubo nie iest Grek ale natione Rusin ze Lwowa pewnieby nie iadł, gdybym go na to nie namowil.

28/17 в п'ятницю рано доніс мені жид, мій перекладач, що тієї ночі приїхав тут зі Стамбулу від Порти Капичи-баша з указами цезарськими, які що в собі ховають, ще не рознеслося. Про скинення

<sup>37</sup> Орлик має на увазі завершення 1723 року, оскільки ці записи власне - за останні дні 1723, які в своєму рукописі він, однак, подає під роком 1724. А далі, як пообачимо, Орлик ще раз розпочне 1724 рік, уже за новим стилем.

<sup>38</sup> supplicium, i, n - 1) уклінне прохання; 2) покірне прохання, клопотання; 3) молитва.

<sup>39</sup> catera - 1) натовп; 2) загін, полчище; 3) трупа акторів; 4) хор; 5) стадо; 6) багато чогось.

<sup>40</sup> В оригіналі помилка - w Wigilię (1, 449).

<sup>41</sup> De-panso - 3) знищувати, видаляти.

<sup>42</sup> periculum, i, n - 1) спроба, дослід; 2) небезпека, ризик; 3) судовий процес.

великого візира і Янчар Аги той же самий жид чув, про що й від інших я багато чув, розповідають також, що й сам цезар під загрозою втрати цезарського стільця. Що далі буде, час нам відкриє. Я однак з отриманням тих відомостей поволі почав збиратися в дорогу, зокрема коли його милість пан посол англійський розповів мені трохи в листі своєму, перед тим написаному, про ту саме війну і запевнив, що мене мають до Стамбулу спровадити, чекаю тільки з дня на день на категоричну відомість. Отець протосингел з Синайської гори, повернувшись учора зі своєї петиції, надав мене сьогодні і пообідав у мене, дозволивши собі на настійне моє прохання і на честь святого Антонія великого (якого сьогодні свято celebрують) їсти рибу, в той час як усі греки в середу та п'ятниці, хоча б було й велике свято в ті дні, не їдять риби, так і він, хоча не є грек, але нацією русин зі Львова, - напевно не їв би, якби я його на те не намовив.

**КОПІЯ (тут зразок украї недбалого переписування):**

28. Jan. Zyd tłumacz mój ... o zruceniu Wezyra W-go ...<sup>43</sup> i że i sam Cezarz jest in **periculo** depozycji swej.... Po powzięciu tych wiadomości powoli zacząłem ję przybierać w drogę, zwłaszcza keidy JMP. Poseł angielski wymienił mi w liście swoim o tejsze wojnie i że me mają do Stambułu sprowadzić.

28 січня. Жид, мій перекладач, ... чув про скинення великого візира... і що сам цезар перебуває в ризикованій ситуації своїй... Після осмислення тих відомостей поволі почав збиратися в дорогу, зокрема коли ІМ пан англійський посол загадав мені в своєму листі про ту ж війну і про те, що мене мають спровадити до Стамбулу.

**Насамкінець пропонуємо уважно прочитати фрагмент, коли оригінал (V, 621) і копія (С. 155-156) майже дослівно співпадають:**

1/21. W piątek w dzień narodzenia y Patrona me° naymilsze° Syna Hrehore°, dałem za zdrowie iego y za szczęśliwe powodzenie na Służbę Bożą, która kazałem w Cerkwi S° Antonie° Wielkie° odprawić y sam iey na część y chwale Bogu wysłuchałem za nie°. A po Służbie Bożej, kiedym był w gospodzie przyszedł do mnie Zakonnik Diakon z Wołynia z Monastera Poczaiewskie°, który peregrinuie do Jeruzalem, nazywa się Borecki, był przed tym za Spiewaka u Czarowny Katarzyny Siostry Czara Jmsci bywał w Kyowie y na Ukrainie **ex obedientia** z monastera swe° posyłany, w tym roku. Ten mi mirabilia powiadał, co się teraz w Ukrainie dzieje, oprócz te°, że Hetmana nie masz y nie będzie Połkownikow, y Starszyznę wszystką z Ukrainy na Moskwę zabrano, Pa Połubotka Połkownika Czernichowskie° zagubiono, który z supliką jezdził od całego Wojska do Czara JMsci prosząc o Hetmana Skarby wszystkie y inne dobra ruchome na Czara zabrano, tychże Połkownikow Ukraińskich. Moskwa w Ukrainie wszystko rządzi y całe ią sobie subiecił, owo Zgoła wszystko to teraz się dzieje, cokolwiek nieboszczyk Mazepa powiedział co się ma stać

<sup>43</sup> Тут і далі крапками позначені пропуски в копії, очевидно, палеографи не зрозуміли почерку Орлика.

1/21. У п'ятницю в день народження і патрона того наймилішого сина Григорія дав за його здоров'я і за щасливу долю на службу Божу, яку замовив у церкві святого Антонія Великого відправити і сам її на честь і хвалу Богу вислухав за нього. А після служби Божої, коли був у господі, прийшов до мене ченець диякон з Волині з Почаївського монастиря, який мандрує до Єрусалима, називається Борецький, був перед тим за співака в царіці Катерини, сестри його милості царя, бував у Києві і на Україні **смирнено** зі свого монастиря посланий в тому році. Той мені мірабілі розповів, що зараз в Україні діються, окрім того, що немає і не буде, полковників і всю старшину з України до Москви забрано, пана Полуботка, чернігівського полковника знищено, який із суплікою їздив від цілого війська до царя його милості, просячи про гетьмана, скарби всі та інші добра рухомі тих же українських полковників на царя забрано. Москва на Україні усім править і всю її собі підпорядкувала, оте загалом все те зараз діється, що небіжчик Мазепа прорікав...

### Висновки

На завершення зазначимо, що спостереження в цій розвідці спираються на аналіз та зіставлення кількох фрагментів оригіналу та копії. Це, можна сказати, своєрідна апробація, яка однак підтверджує необхідність подальшого вивчення, на яке заслуговують обидва тексти-раритети, оригінал і копія в цілому взяті. Щоденникові записи, зроблені Орликом у 1724 році, розгортаються на 432 сторінках рукопису, які відповідно склали 216 сторінок гарвардського факсиміле, оскільки в ході видання на одній сторінці формату А4 видавці помістили 2 рукописні сторінки Пилипа Орлика. Відповідно гарвардське видання оригіналу цілого діаріуша (Том V: роки 1720-1726: Том VI: роки 1727-1731) налічує загалом понад тисячу шістьсот сторінок факсиміле, а відповідно власне Орликових - удвічі більше, близько трьох з половиною тисяч. Копія ж має близько вісімсот сторінок формату А4.

Що ж стосується змістовного наповнення щоденникових сторінок, то в цій короткій статті за кадром залишилась інформація, з якої постає, що всупереч усім випробуванням долі український гетьман був у Салоніку видатною особистістю, з думкою якої рахувалися як дипломати, французькі та англійські консули, так і вище духовенство. Шанували знатного чужинця й салоніцькі греки, які були, як і гетьман, православного віросповідання. Однак був відкритий Орлик і на контакти з католицьким духовенством, цікавився причинами роз'єднання церков і тим, як може дійти до вільної сполуки православних і католиків. Жив сподіваннями налагодження контактів зі своїм Запорізьким військом, а тому зі спраглою увагою прислухався до тих відомостей, які долинали з України, які його приносили ченці, мандрівники чи купці. Як видно із наведених тут уривків, Орлик мав надію дістати дозвіл на виїзд до Стамбулу, де сподівався розширити свої контакти з представниками європейської дипломатії, за допомогою котрих світ мав zareагувати на поневолення України.



V. Sobol

**FACSIMILE OF DIARIUSH PYLYP ORLYK FOR 1724 AND COPY OF THE ANONYMOUS POLISH PALEOGRAPHERS: COMPARATIVE ANALYSIS**

Research of V. O. Sobol is devoted an important historical question - modern translation of Diary of Hetman of Ukraine Pylyp Orlyk. In the article translations of fragments are given for 1724 and them comparative analysis. Drawn conclusion about the necessity of subsequent study of original of Diary and his copy. New materials are entered in a scientific appeal from Diary of P. Orlyk.

*Key words:* Pylyp Orlyk, Diary (diariush), 1724.

© В. Соболю

Надійшла до редакції 07.09.2009

**ОРЛИК ПИЛИП СТЕПАНОВИЧ - ГЕТЬМАН УКРАЇНИ**

Пилип ОРЛИК [11(21). 10.1672 - 26.5.11.1742] - гетьман України в еміграції (1710-42). Освіта: єзуїтський колежіум у Вільнюсі, Києво-Могилянська Колегія (1694). З 1706 - генеральний писар, найближчий радник гетьмана І. Мазепи. З 1708-09 разом з гетьманом намагався створити за участю східноєвропейських держав та Швеції антимосковську коаліцію, яка б стала гарантом політичної незалежності України. Поразка шведсько-українських військ у Полтавській битві 1709 р. примусила Орлика емігрувати разом з І. Мазепою і значною частиною козацької старшини. Після смерті І. Мазепи на козацькій-радї 5(16).4.1710 Орлик обраний гетьманом і одразу визнаний шведським королем та турецьким султаном. Під час обрання П. Орлика між Гетьманом, старшиною і запорожцями було укладено угоду - "Пакти і Конституція прав і вольностей Запорізького Війська". Цей документ пізніше дістав назву Конституція П. Орлика 1710 року. Прагнучи добитися швидкого визволення України з-під московської влади, Орлик уклав союзний договір із Швецією (10.5.1710) та Кримським ханством (23.1.1711). 8.11.1710 р. Туреччина, підтримуючи позицію Орлика, оголосила війну Московській державі. У 1711 р. Гетьман на чолі 16-тисячного війська з невеликим татарським відділом здійснив визвольний похід в Україну.

У липні 1711 р. московська армія поблизу р. Прут була оточена турецькими військами. 12.7.1711 р. поблизу Ясс було укладено Прутський мирний договір між оточеною московською армією на чолі з Петром Першим, та силами союзної коаліції, до якої входили турецький султан, кримський хан Девлет-Гірей II, король Швеції Карл XII, гетьман Пилип Орлик та кошовий Кость Гордієнко. За цим договором Московія повинна була покинути територію України. В 1712 році на переговорах в Стамбулі угода була змінена не на користь України.

П. Орлик надалі робив спроби організувати нову антимосковську коаліцію, але безуспішно. У 1714 р. з частиною старшини на запрошення Карла XII переїхав до Швеції, з 1720 - до Німеччини, а згодом - до Франції. З 1722 р. оселився у Солоніках (Греція), з 1734 жив у Буджаку, пізніше у Молдові. Підтримував дипломатичні контакти з рядом європейських держав (Франція, Англія, німецькі держави, Польща, Ватикан), формував власні військові сили, залучав до боротьби проти Російської імперії Запоріжжя. Помер у Яссах 26.5.1742 (подаються й ін. дати смерті Орлика). Був останнім українським гетьманом періоду Гетьманщини, який відкрито поставив питання про створення української незалежної держави.

П. Орлик - автор книг, присвячених І. Мазепі та І. Обидовському, автор блискучих політичних маніфестів "Вивід прав України" (1712), "Маніфест до європейських урядів" (1712) та "Діаріуша" ("Щоденника подорожнього", 1720-32).

Довідник з історії України (Львів)

№ 8 (99) листопад 2009 р.